

УДК 338.439:338.51–042.3

Мартишев П.А., аспірант

ДУ «Інституту економіки та прогнозування НАН України»

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ЧИННИКИ ПОСИЛЕННЯ ВОЛАТИЛЬНОСТІ ЦІН НА АГРОПРОДОВОЛЬЧОМУ РИНКУ

Виокремлено основні причини виникнення цінових коливань на ринку сільськогосподарської продукції. Проаналізовано вплив нестабільності світового ринку на динаміку внутрішніх цін. Продемонстровано зв'язок між формуванням цінових коливань на агропродовольчому ринку та циклічним розвитком світової економіки.

Ключові слова: сільське господарство, ціна, волатильність, світовий ринок.

P.Martyshev, Post Graduate Student

State Organization «Institute for Economics and Forecasting, NAS of Ukraine»

FUNDAMENTAL FACTORS OF THE GROWING PRICE VOLATILITY ON THE AGRICULTURAL MARKET

The author reveals the key reasons of price volatility on the agricultural market and analyzes the effect of world market fluctuations on the dynamic of domestic prices. Demonstrated the dependence between the emergence of price fluctuations on the agricultural market and the cyclical development of the world economy

Keywords: agriculture, price, volatility, world market.

JEL: Q11, Q17, Q18

Поточний етап розвитку світового агропродовольчого ринку характеризується посиленням нестабільності ринкової кон'юнктури. Високі цінові коливання є небезпечними як з огляду на необхідність підтримання життєздатності фермерських господарств (низькі ціни), так і забезпечення продовольчої безпеки (високі ціни). В умовах значної цінової волатильності зростає невпевненість інвесторів і виробників щодо доцільних напрямів розвитку виробництва¹.

Для розуміння причин нестабільності визначимо поняття волатильності, яке у наш час є доволі вживаним. **Волатильність** (англ. volatility) – це ступінь мінливості певного індикатора, змінної, параметра в часі, відхилення його поточного значення від середнього за певний період. Зазвичай показником волатильності є *коефіцієнт варіації* динамічного ряду, зокрема цін.

Фундаментальною особливістю агропродовольчих цін є *низька еластичність попиту*

на сільськогосподарську продукцію. Вперше твердження про «надчутливість» цін у сільському господарстві було висунуте у XVII ст. англійським статистом Грегорі Кінгом, який відкрив, що при зниженні врожаю пшениці на 10% середнє зростання ціни становить 30%, при зниженні на 20% – ціни підвищуються на 80% тощо². Безліч досліджень підтверджують тезу про те, що ціни на сільськогосподарську сировину є надзвичайно нестабільними, оскільки, з одного боку, продукти харчування є товаром першої необхідності, а з іншого – величина пропозиції залежить від багатьох факторів, на які виробники не мають впливу (погодні умови, політична ситуація, кон'юнктура світового ринку тощо).

Для успішного подолання негативних наслідків цінових коливань україн важливо з'ясувати їх причини. Розглядаючи фактори посилення нестабільності аграрних ринків, доцільним видається розділити їх на короткострокові та довгострокові.

¹ Шубравська О.В., Молдаван Л.В., Пасхавер Б.Й. Агропродовольчий озвиток України в контексті забезпечення продовольчої безпеки : кол. моногр. / за ред. д-ра екон. наук О.В.Шубравської ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». – К., 2014. – С.10.

© П.Мартишев, 2016

² Richard L. Rudolph. The European Peasant Family and Society: Historical Science. – Liverpool University Press, 1995. – P. 148.

У *короткостроковому періоді* (від одного до декількох маркетингових років) причинами волатильності є такі фактори.

1. Погодні умови

Зміни клімату є одним із найголовніших факторів ціноутворення на ринку рослинництва, їхню роль важко переоцінити. Наприклад, стрімке зростання світових цін у 2010–2011 рр. МР було викликане переважно несприятливими погодними умовами. Так, посуха в Росії, частині України та Казахстані значно знизилася обсяг збору врожаю зернових. Наприкінці літа 2010 р. високі температури у Кукурудзяному поясі США знизили очікування щодо врожаїв цієї культури. У листопаді того ж року суха та посушлива погода, викликана природним феноменом Ля-Нінья, знизилася очікування щодо врожаю кукурудзи та сої в Аргентині. Затяжні весняні дощі погіршили якість австралійської пшениці та знизили врожай у США та Канаді. Таким чином, на початку квітня 2011 р. сукупні запаси продукції зернових та олійних культур значно знизилася. Співвідношення обсягу кінцевих залишків та споживання та експорту (stock-to-use ratio) знизилася до рівня 2007–2008 рр. та наблизилася до мінімального значення за останні 40 років.

З іншого боку, сприятливі кліматичні умови та високі врожаї зазвичай спричиняють значне падіння цін. Ілюстрацією зазначеної особливості є ситуація, що склалася на ринку зерна в Україні у 2001 р. Унаслідок сприятливих погодних умов, започаткування аграрної реформи, в результаті якої виникли приватні аграрні структури у вигляді товариств із обмеженою відповідальністю, приватних сільськогосподарських підприємств, фермерських господарств, асоціацій тощо, приватизації землі, а також проведеної Міністерством аграрної політики України і менеджерами новостворених підприємств значної організаційної роботи було отримано високий врожай зернових культур, що майже у півтора рази перевищив рівень валового збору зерна за кілька останніх років. Однак таке зростання виробництва неминує спричинило зниження цін на зерно. Сільськогосподарські виробники, які орієнтувалися на високі ціни попередніх низьковрожайних років, продавали зерно врожаю 2001 р. за значно нижчими цінами,

ніж ті, за якими вони планували його продати (ціни знизилася в середньому на 30%³).

Важливо зазначити, що погодні умови впливають на ціноутворення аграрного ринку не лише завдяки фактично отриманому дефіциту або надлишку пропозиції, а й через вплив на настрої учасників ринку в конкретний момент часу. В професійному лексиконі зернотрейдерів і біржових спекулянтів існує спеціальний термін «погодний ринок» («weather market»), який означає період маркетингового року, в якому вплив погодних умов на стан рослин є максимальним порівняно з іншими факторами. Зазвичай таким періодом є літні місяці, коли відбувається активна фаза формування рослин. У цей час будь-яка зміна кліматичних умов моментально інтегрується у ф'ючерсну ціну майбутнього врожаю. Це створює додаткову невизначеність у прийнятті рішень і посилює цінову турбулентність.

2. Коливання валютного курсу

Динаміка валютних паритетів має різні шляхи впливу на продовольчі ціни. По-перше, зміна курсу національної валюти безпосередньо призводить до корекції цін, номінованих у цій валюті. Скажімо, девальвація долара є причиною зниження світових цін, виражених в інших валютах. Яскравим прикладом прямої залежності внутрішніх цін від вартості національної валюти є ситуація, яка склалася на українському ринку зерна протягом 2014–2015 рр. МР. 24 лютого 2015 р. Нацбанком України був зафіксований найвищий офіційний курс долара – 33,5 грн. Саме в цей період закупівельні ціни EXW на продовольчу пшеницю другого гатунку досягли своїх рекордних значень – 4700–5700 грн/т. Різниця між офіційним та фактичним (тіньовим) валютним курсом також набула максимального значення та становила 9,94 грн. Валютний фактор повністю обумовив поведінку учасників ринку: виробники та трейдери уникали будь-якої торговельної активності в періоди значних коливань. Крім того, значна частина врожаю була реалізована наприкінці сезону:

³ Дем'яненко С.І. Менеджмент аграрних підприємств : навч. посібник. – К. : КНЕУ, 2005. – С. 10.

Таблиця 1

Коефіцієнти кореляції валютного та товарного ринків у 2014–2015 рр. МР, %

Культура	Пшениця	Ячмінь	Кукурудза	Соняшник	Соя
Паритет USD /UAH:					
По відношенню до міжбанківського курсу	80,44	90	93,7	89,29	94,08
По відношенню до тіншового курсу	89,08	94,46	97,6	91,39	96,45

Джерело: Шевчук О. Аналіз впливу нестабільності валютного паритету на ценові тренди зернових і масличних культур в 2014/15 МГ [Електронний ресурс] // АПК-Інформ: Ітоги. – 2015. – № 9. – Режим доступу : <http://www.apk-inform.com/ru/exclusive/topic/1051477>

Таблиця 2

Порівняння волатильності цін на світовому та європейському ринках

Культура	Коефіцієнт варіації			
	Світова ціна		Ціна на ринку ЄС	
	Серпень 1997 р. – грудень 2003 р.	Січень 2004 р. – травень 2010 р.	Серпень 1997 р. – грудень 2003 р.	Січень 2004 р. – травень 2010 р.
Ячмінь	15,99	31,98	6,34	26,94
Пшениця	14,78	32,6	6,23	28,24
Кукурудза	10,79	30,48	6,38	23,76
Масло	17,71	34,86	3,58	12,3
Курятина	5,88	8,17	6,36	9,23
Яловичина	10,22	12,4	4,22	5,38

Джерело: Santore N. Impact of the Common Agriculture Policy on food price volatility for developing countries [Електронний ресурс] / Overseas Development Institute. – London, 2012. – Р. 13. – Режим доступу : <https://www.odi.org/sites/odi.org.uk/files/odi-assets/publications-opinion-files/7891.pdf>

Таблиця 3

Основні передумови різкого зростання попиту на сировинні товари

Загальна риса	1915–1917 рр.	1950–1957 рр.	1973–1974 рр.	2003–2008 рр.
Швидке глобальне зростання економіки, %	-	4,8	4,0	3,5
Великі конфлікти та геополітична нестабільність	Перша світова війна	Війна в Кореї	Війна у В'єтнамі	Іракський конфлікт
Інфляція	Широко розповсюджена	Обмежена	Широко розповсюджена	Обмежені макроекономічні наслідки
Період значних інфраструктурних інвестицій	Перша світова війна	Післявоєнна відбудова	-	Швидке будівництво інфраструктури у Китаї
Які сировинні товари подорожчали	Метали, с/г продукція	Метали, с/г продукція	Нафта, с/г продукція	Нафта, метали, с/г продукція
У яких сировинних групах було відмічене першочергове зростання цін	Метали, с/г продукція	Метали	Нафта	Нафта
Зростання цін (від нижньої точки до піку), %	34	47	59	131
Кількість років зростання цін до досягнення піку	4	3	2	5
Кількість років зниження цін до досягнення піку	4	11	19	-

Джерело: Global Economic Prospects: Commodities at the Crossroads [Електронний ресурс]. – Washington : World Bank, 2009. – Р. 55. – Режим доступу : http://siteresources.worldbank.org/INTGEP2009/Resources/10363_WebPDF-w47.pdf

Показники волатильності закупівельних цін на пшеницю у США (1900–2015 рр.)

Показник	Період	
	1900–1970	1970–2015
Середнє арифметичне за період, дол. США	1,29	3,85
Середньоквадратичне відхилення за період, дол. США	0,53	1,45
Коефіцієнт варіації	0,43	0,38

Джерело: розраховано на базі статистичної інформації офіційного сайту Міністерства сільського господарства США [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ers.usda.gov/data-products/wheat-data.aspx>

<http://www.ers.usda.gov/data-products/wheat-data.aspx>

підприємства намагалися зберігати свої оборотні ресурси на елеваторах, а не на банківських рахунках⁴. З іншого боку, стабілізація та повільна ревальвація курсу гривні у серпні 2015 р. обмежила можливість українських експортерів пшениці знижувати ціни в доларовому еквіваленті та успішно конкурувати в Причорноморському регіоні з дешевою продукцією російського походження.

Важливо зазначити, що ступінь кореляції цін з тіншовим валютним курсом є дещо вищим, ніж із офіційним. Як бачимо з таблиці, найбільш залежними від ситуації на валютному ринку є культури зі значним експортним потенціалом (кукурудза, соя). По-друге, зміни валютних курсів можуть усувати наслідки коливань світових цін для конкретної країни. Наприклад, у період 2003–2010 рр. світові ціни на рис зросли на 169% у доларах США. Проте країни Західної Африки, які використовували африканський франк як основну валюту, відчували збільшення цін усього на 116% завдяки укріпленню паритету «євро–долар». Ревальвація африканського франку, який є тісно прив'язаним до курсу євро, допомогла знизити негативні наслідки від коливання світового ринку⁵.

3. Вартість енергетичних ресурсів

Фундаментальним фактором ціноутворення в сільському господарстві є ситуація на ринку енергоносіїв. У довгостроковій пер-

спективі це пов'язано з чіткою залежністю між ціною на традиційне паливо як похідною від цін на сиру нафту та зростанням вартості основних ресурсів у сільськогосподарському виробництві. Проте досвід деяких країн, зокрема Російської Федерації, свідчить, що ціни на пально-мастильні матеріали не завжди відображають вартість нафти на світових ринках. З іншого боку, при підвищенні цін на енергоносії зростає попит на біопаливо, а отже, й вартість сільськогосподарської продукції. Ринок нафти є історично більш волатильним, ніж продуктивний ринок, тому значна частина нестабільності останньому передається саме з енергетичного сектора.

Деякі автори зазначають, що зростання виробництва біопалива може визначати загальну тенденцію сільськогосподарських цін, проте має обмежений вплив на утворення короткострокових цінових коливань. Наприклад, протягом зниження світових агропродовольчих цін на більш ніж 30% у другій половині 2008 р. світове виробництво біоетанолу та біодизеля невинно зростало. Крім того, ціни технічних сортів кукурудзи підвищувалися значно меншими темпами, ніж ціни на продовольчу пшеницю та рис⁶.

4. Спекулятивні операції на ф'ючерсному ринку

Останні тенденції розвитку світової економіки сприяли поширенню явища фінансiалiзацiї товарних ринкiв. Не став винятком й агропродовольчий сектор. Внутрішні ціни стають дедалі більш пов'язаними з факторами

⁴ Овдиенко А. Валютный фактор как основная причина ценовых изменений на украинском рынке пшеницы [Електронний ресурс] // АПК-Информ: Итоги. – №9 – Режим доступу: <http://www.apk-inform.com/ru/exclusive/topic/1051487>

⁵ The State of Food Insecurity in the World: how international price volatility affect domestic economy and food security? [Електронний ресурс] // FAO – Rome, 2011 – P. 27 – Режим доступу :<http://www.fao.org/docrep/014/i2330e/i2330e.pdf>

⁶ Trostle Ronald. Why Another Food Commodity Price Spike? [Електронний ресурс]. – USDA– Amber Waves. – September 2011. – P. 7. – Режим доступу : http://www.ers.usda.gov/media/206383/commodityprice_spike_1.pdf

ціноутворення на основних торговельних майданчиках. Наприклад, коефіцієнт кореляції середньої спотової ціни української кукурудзи становить 90% відносно котирувань біржі Euronext та 79% – до цін на Чиказькій біржі (CBOT). Для трохи менш експорто-орієнтованої культури – продовольчої пшениці – ці показники становлять 78 та 79% відповідно⁷.

Водночас же явище посилення конвергенції внутрішніх цін із цінами на ф'ючерсних ринках не підлягає запереченню, а роль спекулятивного фактора в генеруванні додаткової нестабільності на фізичному ринку виявляється сумнівною. У науковій літературі вплив фінансового ринку на дестабілізацію світових агропродовольчих цін пояснюється двома протилежними гіпотезами: ефективного ринку та спекулятивних «бульбашок».

Згідно з першою гіпотезою спекулятивні чинники стабілізують ринкові ціни. Якщо ф'ючерсні ціни формуються з урахуванням усієї наявної інформації, це приводить до збільшення ліквідності ринку та зменшення потреби у запасах. Таким чином, біржова торгівля сприяє прозорішому ціноутворенню та підвищенню ефективності фізичного ринку.

Теорія спекулятивних «бульбашок» стверджує, що збільшення обсягів ф'ючерсних контрактів, які використовуються не для хеджування ризиків, а для спекуляції з метою отримання прибутку, сприяє зростанню ціни вище середньоринкового рівня. Наприклад, нарощування «довгих» позицій на біржовому ринку (з метою купівлі ф'ючерсного контракту) збільшує очікувану ціну на фізичному ринку. Це стимулює економічних суб'єктів створювати запаси продукції, підвищуючи поточні спотові ціни⁸.

⁷ Солодкий М.О. Ф'ючерсний ринок – фактор стабілізації ціноутворення [Електронний ресурс] // Моніторинг біржового ринку. – 2014. – № 1. – С. 12–15. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/mbr_2014_1_13

⁸ Joachim von Braun, Getaw Tadesse. Global Food Price Volatility and Spikes: An Overview of Costs, Causes, and Solutions [Електронний ресурс] // ZEF-Discussion Papers on Development Policy. – January 2012. – No. 161. – Bonn : Center for Development Research. – P. 42. – Режим доступу : https://www.db.com/cr/en/docs/zef_dp_161.pdf

Основною проблемою у дослідженнях впливу ф'ючерсного ринку на фізичні ціни є складнощі у встановленні прямого причинно-наслідкового зв'язку між ними. Навіть використовуючи такі поширені економетричні методи, як причинно-наслідковий тест Грейнджера та GARCH-модель, науковці не можуть відповісти на запитання: що є первинним фактором ціноутворення – ф'ючерсні чи спотові ціни? Крім того, ступені кореляційного зв'язку між цими показниками значно різняться залежно від періоду та методів дослідження. Врешті-решт, більшість економістів приходять до висновку, що вплив біржових спекуляцій на світові агропродовольчі ціни не є вирішальним фактором з точки зору посилення їхньої волатильності.

5. Невірні очікування гравців ринку

Невірні очікування учасників ринку щодо майбутньої кон'юнктури є надзвичайно важливим фактором підвищення волатильності. В основі невірних очікувань лежить *асиметричність ринкової інформації*, її недостовірність та недоступність для багатьох учасників ринку. Не менш важливим фактором є невірна інтерпретація інформації про поточну кон'юнктуру на ринку.

Наприклад, найбільш поширеною моделлю ціноутворення, яка відображає цінові коливання, є так звана «павутиноподібна» модель («cobweb model»). Це одна з класичних економіко-математичних моделей, що дозволяє досліджувати стійкість цін та обсягів товарів на ринку, який описується традиційними кривими попиту та пропозиції при наявності запізнення в часі (лага) одного з процесів. Етапи встановлення рівноважної ціни на ній набувають форму спіралі, яка разом з лініями попиту і пропозиції нагадує павутину. У випадку рослинництва часовим лагом є період між посівною кампанією та збиранням врожаю, у тваринництві – період формування основного стада продуктивних тварин. «Павутиноподібна» модель покликана показати, як саме виробник встановлює рівноважну ціну.

«Павутиноподібна» модель базується на так званих «адаптивних очікуваннях», коли прогнози щодо майбутнього відбуваються на основі минулих подій. Наприклад, виробники отримали низький врожай пшениці через погані погодні умови на всій території країни, що обумо-

вило значне зростання цін. Сподіваючись на продовження періоду високих цін у майбутньому, вони планують розширити виробництво пшениці у наступному сезоні, викликаючи тим самим зниження цін. Парадоксально, але навіть за наявності сучасної ринкової інформації багато виробників спираються на результати минулих періодів при плануванні структури виробництва.

Слід зазначити, що найбільшу схильність до циклічності мають ринки фруктів, овочів, свинини, баранини, м'яса птиці, яєць тощо. Однак явища циклічності майже не виникають на ринках зерна, молока тощо. Можна зробити висновок, що головною причиною циклічних коливань у цьому випадку стали не зовнішні фактори, а період обороту капіталу та поведінка виробників. Виробники продукції рослинництва мають змогу щорічно змінювати структуру посівних площ відповідно до ринкових сигналів, а власники тваринницьких ферм і багаторічних насаджень повинні продовжувати свою діяльність, незважаючи на зміну кон'юнктури⁹.

6. Торговельна політика країн

Торговельна політика є мабуть найголовнішою причиною посилення цінових коливань на ринку продовольства. Активне державне регулювання агропродовольчого сектора, зокрема у сфері тарифних та нетарифних обмежень зовнішньої торгівлі, зумовлює у короткостроковому періоді порушення рівноваги на внутрішніх ринках, впливаючи й на глобальне середовище. Накладаючи торговельні обмеження, країна дещо звужує світовий ринок. Чим меншим є глобальний ринок, тим більші коливання цін вимагаються для збалансування попиту та пропозиції на ньому. У довгій перспективі невідале регулювання зовнішньоекономічної діяльності сприяє зниженню ефективності та інвестиційної привабливості аграрного сектора країни.

У зв'язку з цим одним із ключових завдань у рамках торговельних переговорів СОТ була побудова інтегрованого світового ринку, який був би достатньо великим для того, щоб погасити локальні стрибки попиту та пропозиції при обмеженому коливанні цін. З цієї точки

зору «тарифікація» імпортих бар'єрів згідно з угодами Уругвайського раунду переговорів, а також політика лібералізації ринків стали суттєвими кроками вперед на шляху до побудови інтегрованого глобального ринку продовольства.

Прикладом *негативного впливу на кон'юнктуру світового ринку* є заходи протекціонізму в рамках Спільної аграрної політики ЄС, які виражаються у демпінгуванні світових цін шляхом надання субсидій європейським експортерам, встановленні імпортих обмежень, активному дотуванні виробників сільськогосподарської продукції.

Проведення у 2003 р. європейським урядом реформи Фішлера дозволило узгодити політичні принципи реалізації Спільної аграрної політики ЄС з ліберальними рішеннями багатьох членів СОТ упродовж Дохійського раунду переговорів щодо зниження рівня внутрішньої підтримки та імпортих мит, відміни експортних субсидій та заходів «блакитної» скриньки. Зокрема, було передбачено відокремлення платежів від виробництва, їх обмеження, зниження цін підтримки. Як результат, внутрішні ціни стали більш чутливими до коливань зовнішнього ринку.

Як бачимо, лібералізація аграрної політики ЄС спричинила підвищення цінової волатильності. З точки зору європейських виробників це рішення не було ефективним у короткостроковому періоді. Проте реформа сприяла більшій інтеграції європейського аграрного ринку у світовий економічний простір, адаптації внутрішніх виробників до викликів глобального середовища та посиленню їхньої конкурентоспроможності.

Причиною високої волатильності на світовому ринку продовольства є не лише поступова еволюція політики у сфері торгівлі, а й *короткострокові політичні заходи* окремих країн, прийняті у відповідь на підвищення цін. Наприклад, деякими авторами¹⁰ були описані послідовність прийняття рішень країнами – експортерами рису (Індія, В'єтнам, Таїланд)

⁹ Горьовий В. П. Менеджмент фермерських господарств : навч. посіб. / за ред. В.П. Горьового. – К. : Центр учбової літератури, 2014. – С. 125.

¹⁰ Dawe D. Have recent increases in international cereal prices been transmitted to domestic economies? The experience in seven large Asia Countries [Електронний ресурс] // ESA Working Paper. – 2008. – Rome, – Режим доступу : <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/010/ai506e/ai506e00.pdf>

щодо експортних обмежень упродовж продовольчої кризи 2007–2008 рр. та паніка покупців на міжнародному ринку, спричинена цими обмеженнями.

Прикладом невдалої політики реагування на стрімке підвищення світових цін є дії українського уряду у 2007–2008 рр., а саме: встановлення експортних квот на зернові культури та насіння сояшнику. Незважаючи на успіхи українського уряду в лімітуванні експорту зернових, вплив цих заходів на зниження чутливості внутрішніх цін був значно меншим порівняно із, наприклад, результатами політичних рішень, прийнятих Китаєм та Індією впродовж 2006–2008 рр. Це обумовлено тим, що підвищення пропозиції на внутрішньому ринку було надто малим, щоб знизити ціни. Експортери почали активно постачати зерно для виробництва борошна, намагаючись таким чином обійти експортні обмеження. У результаті експорт борошна досяг свого рекордного значення у 2007–2008 рр.

Іншою причиною незначного впливу експортних квот на ціни було те, що багато виробників і трейдерів мали можливість зберігати зерно у великих кількостях, чекаючи підвищення внутрішніх цін або відміни експортних обмежень. Значний обсяг запасів і гарний врожай 2008 р. з умовили падіння внутрішніх цін у 2008–2009 рр. МР та зниження ринкової активності торговельних компаній¹¹. Загальний збиток українських виробників оцінений у 1,8 млрд дол. США щодо пшениці та ячменю та 0,66 млрд дол. США щодо сояшнику¹².

Безумовно, короткострокові заходи торговельної політики можуть слугувати надійними інструментами захисту від цінових коли-

вань в окремих країнах, проте вони посилюють нестабільність зовнішнього ринку. При цьому ступінь «шкідливості» тих чи інших політичних рішень залежить від індивідуальних характеристик економіки країни та її місця на світовому ринку.

У довгостроковому періоді пояснення поточної динаміки світових цін пов'язане з тим, що продовольчі кризи у світі відбуваються з певною періодичністю. Високі ціни викликають приплив інвестицій та розвиток нових технологій. Імпульсом для зростання ділової активності зазвичай є раптовий стрибок внутрішніх цін, викликаний низьким обсягом поставок продовольства у певний період. За даними звітів Світового банку, протягом останнього століття існувало чотири періоди товарного буму, котрі спричиняли різке зростання цін на сільськогосподарську продукцію (табл. 3).

Проаналізуємо історичні значення цін на пшеницю у США, починаючи з початку ХХ ст. (рис.1). Бачимо, що всі зазначені періоди відображаються ціновими стрибками. На рис. 1 також чітко видно, що процес зростання цін відбувався вищими темпами, ніж процес зниження. Наприкінці ХХ ст. ця тенденція посилилася, підтверджуючи дані, наведені у табл. 4.

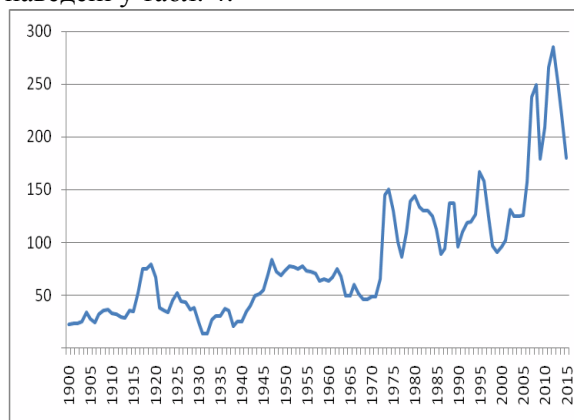

Рис.1. Динаміка закупівельних цін на пшеницю у США (1900-2015 рр.), дол./т

Джерело: за даними офіц. сайту Міністерства сільського господарства США: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ers.usda.gov/data-products/wheat-data.aspx>

Розрахуємо основні параметри значень цін для рис.1 (табл. 4).

Отже, до 1970 р. загальний рівень цін та їхньої волатильності був низьким. Багато в чому він був спричинений низькою вартістю

¹¹ Jones D., Kwiecinski A. Policy Responses in Emerging Economies to International Agricultural Commodity Price Surges [Електронний ресурс] // OECD Food, Agriculture and Fisheries Papers. – 2010. – No. 34. – OECD Publishing. – P. 46. –Режим доступу : http://www.oecd-ilibrary.org/agriculture-and-food/policy-responses-in-emerging-economies-to-international-agricultural-commodity-price-surges_5km6c61fv40w-en

¹² Competitive agriculture and state control: Ukraine's response to the food crisis [Електронний ресурс] // Document of the World Bank. – May 2008. – P. 15 – Режим доступу : <http://siteresources.worldbank.org/INTUKRAINE/Resources/WorldFoodCrisisandRoleofUkraine.pdf>

ресурсів. Тому США могли собі дозволити надавати продовольчу підтримку союзним країнам під час світових воєн. Ситуація змінилася під час нафтової кризи 1973 р., коли ціна на цей енергоносіє зросла із 3 до 12 дол. США за барель. Нестабільність на цьому ринку призвела до підвищення цін на агропродовольчу продукцію та посилення цінових коливань, обидва показники зросли майже втричі. Середнє арифметичне значення цін збільшувалося вищими темпами, ніж середнє відхилення, відповідно, відносний коефіцієнт варіації дещо знизився.

Як бачимо, вплив макроекономічних чинників є суттєвим. Періоди підвищення рівня та волатильності агропродовольчих цін у довгому періоді обумовлені циклічним характером світової економіки. З табл. 3 бачимо, що зростанню продовольчих цін передувало зростання цін на інші види сировини. Це підтверджує твердження, висунуте на початку ХХ ст. Туган-Барановським про те, що в індустріальній економіці циклічні зростання узгоджуються з підвищенням цін на метали. З розширенням виробничої інфраструктури місце металів зайняла нафта як основний енергоносіє. Оскільки нафтовий ринок є більш ліквідним та не піддається сезонним коливанням, він швидше реагує на тенденції розвитку економіки, ніж сільське господарство.

Учені дискутують з приводу того, чи продовжуватиметься у майбутньому зростання рівня цін та їхньої волатильності. Наприклад, аналітики Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO) прогнозують, що у найближче десятиріччя спостерігатиметься поступове зниження світових цін, обумовлене зниженням темпу зростання населення, дешевими енергоносіями та модернізацією технології виробництва у країнах, що розвиваються. Стосовно волатильності цін, то вона прогнозується на нижчому рівні порівняно з поточним періодом (рис.2). Крім того, її головними причинами будуть переважно макроекономічні чинники, а не коливання обсягу врожаю.

Незважаючи на такий оптимістичний прогноз, у довгостроковому періоді передбачається підвищення попиту, рівня цін та їхньої нестабільності. На думку експертів FAO, зростання волатильності агропродовольчих цін є попереднім сигналом про нестачу продо-

вольчих товарів у довгостроковій перспективі. Згідно з цією гіпотезою світ перебуває на ключовому етапі довгого періоду структурного перевиробництва на міжнародних ринках сільськогосподарської продукції, який став можливим завдяки екстенсивному використанню дешевих природних ресурсів (нафти, води, біорізноманіття, землі, фосфатів) та субсидіям виробникам у країнах – членах Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Зниження ресурсного потенціалу підкріплюється зростанням попиту з боку енергетичного сектора. Забруднення навколишнього середовища, вичерпання запасів прісної води та корисних копалин, зниження біорізноманіття разом із тривалим недофінансуванням сільськогосподарських досліджень роблять прогноз щодо зростання цін реалістичним.

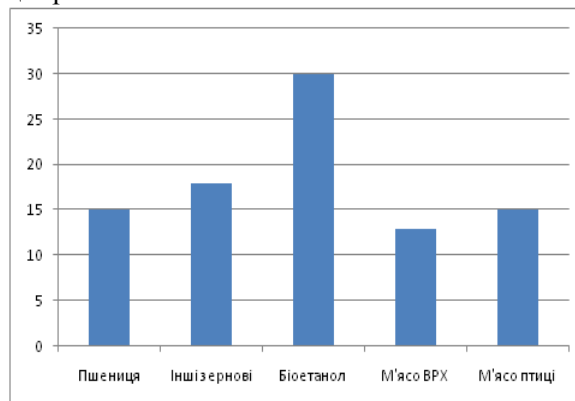

Рис. 2. Прогнозоване середнє значення коефіцієнту варіації світових цін на сільськогосподарську продукцію (2015-2024), %

Джерело: OECD-FAO Agricultural Outlook 2015 [Електронний ресурс]. – Paris : OECD Publishing, 2015. – Р. 58. – Режим доступу : <http://www.fao.org/3/a-i4738e.pdf>

Отже, на зростання волатильності продовольчих цін впливає цілий комплекс коротко- та довгострокових факторів. Очевидно, що для усунення раптових коливань цін урядам і світовій спільноті необхідно усвідомити важливість узгодження дій усіх учасників ринку задля підвищення його прозорості. З іншого боку, стратегічні рішення уряду в сфері аграрної політики мають враховувати довгострокові тенденції розвитку світової економіки та її циклічний характер.